

МИСТЕЦЬКІ ПАЛІМПСЕСТИ: ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕАТРУ ІМЕНІ МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ОЛЕКСАНДРА КОРОЛЬЧУКА (1924–1925 рр.).

Стаття присвячена діяльності театру імені Марії Заньковецької катеринославського періоду під керівництвом Олександра Корольчука. Авторка зупиняється на режисерській діяльності мистецького керівника театру імені Марії Заньковецької у Катеринославі впродовж 1924–1925 рр.

Ключові слова: *О. Корольчук, театр імені Марії Заньковецької, режисура, акторська майстерність, вистава.*

Статья посвящена деятельности театра имени Марии Заньковецкой екатеринославского периода под руководством А. Корольчука. Автор останавливается на режиссерской деятельности художественного руководителя театра имени Марии Заньковецкой на протяжении 1924–1925 гг.

Ключевые слова: *А. Корольчук, театр имени Марии Заньковецкой, режиссура, актерское мастерство, спектакль.*

The article detailed analysis activities artistic director of Maria Zankovetska Theatre Oleksander Korolchuk. The author is focusing accomplished by Oleksander Korolchuk artistic director of Maria Zankovetska Theatre in Katerynoslav of 1924–1925 ss.

Keywords: *Oleksander Korolchuk, Maria Zankovetska Theatre, mask, actor's skill, performance.*

Театральний сезон 1925/1926 рр. театр імені Марії Заньковецької розпочав з дуже інтенсивної творчої праці, безпосередньо як у самому Катеринославі, так і на периферії. Адже з удержавленням театру питання виживання колективу вже не було таким гострим як до цього. Отже труппа могла зосередитися не лише на питаннях творчого виживання, а й на розвитку власної театральної стилістики як у режисурі, так і в акторській майстерності тощо.

Окрім того, слід зазначити, що вже з 1925 р. труппа була цілком укомплектована: повністю сформовано як творчий склад, так і технічні цехи, адміністративний штат. З працівниками театру, передовсім артистами, були укладені персональні угоди. Так, у фондівій збірці театру імені Марії Заньковецької, що нині зберігається у Музеї театрального, музичного і кіномистецтва України наявний комплект таких персональних заяв [14]. Ці заяви артисти писали, керуючись статутом, або так званою внутрішньою умовою свого те-

атрального колективу [9]. Окрім того, Київська Головополітосвіта скеровувала режисерів-початківців Новика і Санарського на професійне стажування до заньківчан, надіславши відповідне службове подання на ім'я Олександра Корольчука [46].

З удержавленням розпочався активний творчий процес у різних аспектах функціонування колективу, про що свідчили активні пошуки ним у цей період творів сучасних українських авторів. Зокрема, у фондах Музею театрального, музичного і кіномистецтва України зберігається договір між письменником Леонідом Улагай-Красовським та керманічем заньківчан Олександром Корольчуком щодо постановки п'єси «Вій» (у переробці згаданого автора) [50]. Однак постановка цього твору так і не була здійснена на сцені театру імені Марії Заньковецької. Історію сценічних прочитань п'єси «Вій» у переробці Л. Улагай-Красовського ґрунтовно вперше проаналізувала у своїй спеціальній статті сучасна дослідниця І. Чужінова [52, 37–57].

Окрім того, заньківчани в цей час продовжували співпрацювати з чернігівським драматургом, перекладачем та художником Михайлом Жуком, а також з письменником Остапом Вишнею. Як довідуємося із листа Михайла Жука до Олександра Корольчука, драматург щойно закінчив працю над перекладом з французької мови п'єси «Король» П'єра Льоше, ця робота була здійснена спеціально для заньківчанського колективу. Як зазначив М. Жук, цей французький письменник сьогодні є одним із найпопулярніших у Європі: «найновіший французький писк» [30, арк. 1–2]. Отже, можемо простежити, що тісні контакти Михайла Жука і Олександра Корольчука тривали і після виїзду заньківчан із Чернігова до Катеринослава (нині — м. Дніпро). Такі тісні творчі взаємини сприяли урізноманітненню репертуарної палітри театрального колективу.

Причому потенційно такі переклади та оригінальна національна драматургія були дуже актуальними творами, які вочевидь мали сприяти розвитку національного театрального процесу. Слід принагідно зазначити, що у відділі рукописів, а саме в особовому фонді О. Корольчука, що нині зберігається у Музеї театрального, музичного і кіномистецтва України (Київ), наявні три листи Михайла Жука до Олександра Корольчука. Цей факт також засвідчує, що це листування було тривале і систематичне. Адже Олександр Корольчук і Михайло Жук були знайомі ще з 10-х рр. ХХ ст.: М. Жук входив до складу редколегії першого українського мистецтвознавчого часопису «Сяйво», де, як відомо, О. Корольчук був головним редактором. В іншому своєму листі до Олександра Корольчука Михайло Жук зауважує, що мистецьке життя у Чернігові з від'їздом заньківчан стало менш активним, навіть нудним: «Без Вас я лишився як серед пустелі. Театральна справа у Чернігові ніщо. Переклад цієї п'єси Франка просто чудовий. От і все. (Тут нерозбірливо, тому встановити назву перекладеного твору про який ідеться у цьому листі, не вдалося — О. П.). Як Вас цікавить ще щось, то напишіть. Я також довідаюся цікаві для Вас моменти» [31, арк. 1].

Отже, як простежуємо із цього листування, контакти із сучасними (тобто тогочасними — О. П.) письменниками та перекладачами, започатковані Олександром Корольчуком, були найрізноманітнішими за естетичними напрямками. Причому результати цих контактів, зокрема постановки за їхніми творами чи здійсненими перекладами, ішли на користь всьому колективу. Показово, що О. Корольчук — як керманіч колективу, голо-

ва Ради театру, актор та режисер — ці знахідки нового і цікавого драматичного матеріалу не втілював на сцені театру імені Марії Заньковецької одноосібно, реалізуючи лише власні творчі амбіції, а доручав також такі відповідальні сценічні прочитання іншим режисерам, зокрема режисерові-початківцю та актору Борису Романицькому, таким чином сприяючи його творчому розвитку як постановника. Яскравим прикладом цього, на нашу думку, є історія сценічного прочитання згадуваної трагедії «Плебейка» М. Жука на сцені театру імені Марії Заньковецької

Так, у третьому листі до О. Корольчука, М. Жук детально розписав ті мізансцени, що їх він переробив у трагедії «Плебейка»: як саме він бачить саму постановку (музичний ряд, сценографічне оформлення, костюми) [32, арк. 1]. Тобто можемо припускати, що саме О. Корольчук сприяв встановленню творчих контактів між Михайлом Жуком і Борисом Романицьким. Також автор п'єси і колектив попередньо (листовно) узгодили ряд змін безпосередньо у текст самого драматичного твору, при його подальшому сценічному втіленні. М. Жук у листі до О. Корольчука також зазначив: «Щодо трагедії, (мається на увазі п'єса «Плебейка» — О. П.) то не знаю, як вона Вам сподобається у новій редакції, але мені видається, що нові сцени (дещо в середині) все-таки не в'яжуться — просто густі контрасти східної розкоші і брудного лахміття. Побудуйте виставу на настроєві: звук сурми, свисток, тривога ночі, що яскраво бентежить душу кожної людини. Музика — різного роду духові інструменти. Сухо і аскетично. Світло рухається згори на середину.<...> Танок має лінії невимушені та невиразні, і тільки інколи потрапляють в смугу освітлення [32, арк. 1–2]».

Отже, як простежуємо із текстів цих листів, вони є своєрідною зафіксованою партитурою самої постановки, важливе джерело інформації для аналізу сценічного прочитання п'єси «Плебейка» М. Жука на сцені театру імені Марії Заньковецької. При цьому слід зазначити, що втілення цього твору у постановці Б. Романицького відбулося не у 1924 р. як планували драматург і заньківчани, а в 1925 р. Як довідуємося із укладеного репертуарного покажчика в ілюстрованому виданні «Заньківчани», прем'єра спектаклю «Плебейка» М. Жука на сцені театру імені Марії Заньковецької відбулась 8 вересня 1925 р. [13, 16]. Причиною цього були вкрай складні організаційні та фінансово-матеріальні умови функціонування театру імені Марії Заньковецької мандрівного періоду [19, 80].

Аналіз акторських робіт у спектаклі «Плебейка» М. Жука, що його здійснив Б. Романицький, подала сучасний театрознавець Г. Веселовська у спеціальній статті присвяченій мандрівному періоду заньківчан [4, 18–19]. Підставою для характеристики артистичного ансамблю для дослідниці послугувала рецензія у тогочасній російськомовній пресі Катеринослава, зокрема часописі «Искусство трудящихся», який саме почав виходити у місті — з вересня 1924 р. [3, 290]. Ганна Веселовська також проаналізувала згадану постановку «Плебейка» М. Жука на сцені театру імені Марії Заньковецької у контексті українського театрального авангарду, при цьому слушно зазначивши: «Незвична і експериментальна драматургія М. Жука важко знаходила свого реципієнта в тогочасній українській провінції і, можливо, тому, крім театру ім. М. Заньковецької, вона ніде більше не ставилась і не друкувалась, а тому повністю випала з кола уваги дослідників. Поза тим, при надто складному і непевному становищі театру ім. М. Заньковецької в середині 1920-х рр., <...> тенденція у доборі репертуару цього театру була пошуковою» [6, 111–112].

Принагідно слід зауважити, що сьогодні вже маємо наукові розвідки джерелознавчого характеру про Михайла Жука як маляра та драматурга, здійснені на основі архіву митця, що нині зберігаються в Одеському літературному музеї [17, 93–117]. Відтак можемо констатувати, що постать Михайла Жука поволі входить у коло фахового зацікавлення істориків театру, літературознавців та дослідників у гуманітарній сфері взагалі. Таким чином, мистецька спадщина Михайла Жука, цієї справді непересічної особистості, з часом повністю реконструюється.

Так чи інакше, але тенденція до розширення заньківчанської репертуарної палітри творами сучасної української драматургії у колективі була однією із домінантних. Так, до переліку літераторів, які активно співпрацювали з колективом у цей час, окрім Євгена Кротевича, Івана Ткачука, Леоніда Улагай-Красовського, Михайла Жука, Мирослава Ірчана також слід додати ім'я Остапа Вишні. Взагалі, потрібно окремо наголосити, що цього письменника із заньківчанами поєднували дуже тісні творчі та особисті взаємини. Адже, як відомо, Олександр Корольчук і Остап Вишня були знайомі значно раніше: ще з періоду праці обох митців у Кам'янці-Подільському в сезоні 1919–1920 рр., тільки тоді письменник-початківець і театральний рецензент Павло Губенко підписувався псевдонімом Павло Гунський [42, 26–38].

Відтак, зустрівшись 1924 року із заньківчанами та О. Корольчуком уже в Харкові за цілком інших суспільно-політичних обставин (театр, очолюваний О. Корольчуком, прагнув отримати статус державного театру [8, 206–207]), Павло Губенко вже на той час був відомий у мистецьких колах як письменник Остап Вишня, і саме його призначили одним із так званих державних рецензентів, які визначали майбутнє колективу. Як відомо, рішення щодо надання цього статусу було позитивне і, за спогадами самих артистів, Остап Вишня був одним із тих митців, хто сприяв удержавленню театру імені Марії Заньковецької [43, 237–238]. Письменник написав також коротеньку замітку, у літературній формі узагальнивши складне матеріальне становище театру [8].

Показово, що із удержавленням колективу творчі стосунки між заньківчанами і Остапом Вишнею не припинилися. Так, на урочисте відзначення з приводу отримання статусу державного, письменник приїхав із спеціальною програмою творчого вечора. Оскільки Остап Вишня вже тоді був дуже популярний письменник, то його літературні вечори привернули значну увагу публіки і до безпосередньо самого колективу заньківчан. Як відзначав у своєму щоденнику «Роздуми артиста» інший, згодом знаменитий артист театру імені Марії Заньковецької — Василь Яременко, успіх виступів цього письменника на заньківчанській сцені був феноменальний, і на його пам'яті це був приклад найуспішнішої співпраці літератора з театром [54, 98].

Такі ж теплі, але, на жаль, побіжні спогади про цю зустріч залишив і Олександр Корольчук в одному зі своїх листів від 23 грудня 1924 р.: «Оце на днях був у нас Остап Вишня. Виступав і жив він у нас чотири дні. Оце чоловік, так чоловік, дуже-дуже хороша людина...» [28, арк. 2]. Зрештою, вже у «Докладі до Головополітосвіти УРСР Київського театру ім. народної артистки М. Заньковецької» за підписом голови Ради театру (О. Корольчука) та секретаря (В. Яременка) у параграфі «Основний репертуар театру» знаходимо відомості, що «інсценівки та фейлетони» Остапа Вишні є складовою частиною основного репертуару театру поруч із виставами, наприклад, за п'єсами Лесі Українки чи Я. Мамонтова [11, 2]. На нашу, думку цей документ також є яскравим свідченням того що співпраця заньківчан із Остапом Вишнею мала справді систематичний характер. Причому ці контакти мали не випадковий характер, адже, як слушно зауважила у своїй науковій розвідці І. Чужинова: «Літературно-

театральне середовище 20-х рр. було тим поколінням жартівників-“пересмішників”, які поки що (тобто у 20-х рр. — *О. П.*) сміливо і вільно будували “новий” світ на уламках світу старого» [52, 55–56]. А Остап Вишня і заньківчани були в цей час одними з таких будівничих «нового» світу.

Письменник знову відвідав колектив у Катеринославі, вже 1926 р., але цього разу разом із відомим харківським театральним рецензентом І. Туркельтаубом. Результатом цих відвідин стали замітки у журналі «Нове мистецтво», які дуже чітко окреслили стан колективу, а також проаналізували переглянуті спектаклі поточного репертуару театру імені Марії Заньковецької [12, 4].

Показова деталь: цього ж сезону до театру імені Марії Заньковецької вступив як артист трупи один із братів самого Остапа Вишні — Кость Губенко [49, 3–4]. Причому згодом, після арешту Остапа Вишні та розстрілу його іншого брата, теж письменника Василя Чечв'янського, актора Костя Губенка не звільнили з театру імені Марії Заньковецької. Хоча слід зауважити, що навряд чи присутність артиста з такою «біографією» у трупі сприяла лояльності тогочасної влади до колективу [7, 7].

Згодом, вже у львівський період, коли заньківчани перебували на гастролях у Сумах, один із місцевих оглядачів, Андрій Народницький запитав у Василя Яременка: з якими письменниками йому найбільше було цікаво співпрацювати чи товаришувати впродовж його праці в театрі [40, 4]. І знаменитий український артист відповів: «Такою людиною для мене був Остап Вишня. Наше знайомство і дружба почалися ще далекого 1924 р. <...> Він одразу полонив мене соковитою образністю мови, дивовижним злиттям форми і змісту. <...> Ми ж бо земляки, а це ще більше зріднює людей на відстані — якимись незримими нитками. <...> Притягувала нас один до одного взаємна симпатія, спільність поглядів на мистецтво» [40, 4].

В. Яременко також акцентував увагу на тому, що заньківчани дуже завдячують письменникові, який завжди їх підтримував у скрутні часи: «До Остапа Вишні ми не раз звертались як до “мечената”, що ладен був у будь-яку хвилину з готовністю втрутитися, прийти на поміч своєму як друзі, так і талановитому колективі взагалі. А ми ще й як потребували допомоги, бо серед незліченних мандрів по селах і містечках нас не завжди чекали лише радості і успіхи. Траплялося чимало успіхів і перешкод» [40, 4]. Так чи інакше, пошуковий напрям у репертуарній афіші заньківчан через залучення сучасних письменників

мав справді системний та цілеспрямований характер. Причому цю репертуарну лінію одночасно розвивали як Олександр Корольчук, так і Борис Романицький. Хоча слід зауважити, що класична спадщина (твори В. Шекспіра, Ф. Шіллера, Л. Ріделя, Ю. Словацького, Лесі Українки та ін.) також посідала чільне місце в активному творчому доробку цього колективу.

Окрім вироблення власної театральної естетики, період функціонування заньківчан у Катеринославі під керівництвом Олександра Корольчука показовий ще одним маловідомим сьогодні аспектом своєї діяльності. Йдеться про встановлення сталих контактів із українською діаспорою в Канаді, причому тією її частиною, яка була мистецьки заангажована і не цуралася свого коріння. Так, у листі до згаданого М. Жука, О. Корольчук поділився думкою щодо можливості такої співпраці, і відповідь драматурга була прогнозована: «Але щоб листуватися до Америки? Ну-ну!!! Фантастичні думи, фантастичні мрії!» [32, арк. 2].

Однак ці задекларовані наміри були дуже швидко практично втілені в життя. Адже в цей час в Америці мешкав один із відомих українських письменників, який належав до літературної організації «Плуг» Мирослав Ірчан (справжнє прізвище Дмитро Баб'юк — *О. П.*). Цей літератор з 1924-го по 1926 рр. постійно мешкав то у США, то у Канаді. Саме цей митець посприяв налагодженню зв'язків заньківчан із українським аматорським театром у Вінніпезі, (наголосимо, йдеться про 1924 р.), оскільки його драму «Родина щіткарів» з успіхом ставив цей та низка інших робітничих театрів у Канаді та США. Окрім того, М. Ірчан, незважаючи на географічні відстані, впродовж двох років співпрацював із харківськими часописами, зокрема журналом «Червоний шлях», як перекладач та літературознавець. Власне, цей харківський журнал був дуже близький до літературної організації «Плуг».

Як відомо, до літературного угруповання «Плуг» належали катеринославський критик та прозаїк І. Ткачук, до речі, земляк М. Ірчана, а також тогочасний директор театру імені Марії Заньковецької, поет М. Лебідь. Як довідуємось із хроніки того ж таки журналу «Червоний шлях», коштами цього канадського Товариства Українського робітничо-фермерського Дому у Вінніпезі (при якому і функціонував згаданий робітничий театр української діаспори — *О. П.*) були видані збірочки М. Ірчана «Двадцять» та «Карпатська ніч» у Харкові 1924 р. [2, 287–288].

Тому встановлення контактів заньківчан через М. Ірчана було реалізоване доволі швидко і органічно.

Однак у радянський період цей факт з історії колективу було «вилучено». У численних публікаціях та книжках, присвячених історії театру імені Марії Заньковецької, лише у книжці Б. Кордіані та Л. Мельничук-Лучко можемо знайти побіжну згадку про те, що драма М. Ірчана «Родина щіткарів» у постановці Б. Романицького (прем'єра 7 січня 1926 р.) відбулася «у зв'язку з тим, що театр взяв шефство над драматичним гуртком відділу ТУРФ Дім у Вінніпезі, де співробітничав у той час Ірчан» [19, 53].

На нашу думку, варто принагідно зауважити, що організаційна структура цього Товариства нагадує структуру Товариства «Руська Бесіда» на Галичині, при якому працював український театр. Так чи інакше, але незабаром заньківчани встановили листовний контакт із цим українським робітничим театром у Вінніпезі. У фондовій збірці Музею театрального, музичного і кіномистецтва України збереглися не лише два листи, а й конверти із поштовими знаками (штемпелями) того часу. Процитуюмо ці два документи:

Центральний виконавчий комітет Т-ва Український робітничо-фермерський Дім (Вінніпег — Канада) 17 лютого 1924 р.

До Державного Драматичного театру імені Заньковецької в Катеринославі.

Дорогі товариші!

З катеринославської «Зорі», та українських газет взагалі, відомо нам про Вашу високу подвизницьку працю на театральному полі: наш гурток цілі роки працює на сцені Робітничого Дому у Вінніпегу, Канада. Минулого року ми заснували театральну студію, в якій побирали теорію і практику театрального мистецтва. Але в нас брак відповідних підручників, а головне нам треба відповідних вказівок, щоб ми могли шукати нових шляхів. Самим нам тяжко це зробити, тим більше, що ми не професіонали, а любителі, що днями працюємо, а ввечері вчимося.

Наш Драмгурток при Українському Робітничому Домі у Вінніпегу існує вже коло 10 років. Старші відходили, приходили молодші на їхнє місце. За час існування наш драмгурток дав багато вистав, більшість з них старі, а вже свій вік та й нам вже вони скучили, та й виконавської користі з того виконавцям ніякої.

Дорогі товариші!

Нам відомо, що у Вашій Радянській Республіці поширено між організаціями ШЕФСТВО сильні-

ших над слабшими. Ми просимо Ваше театральне об'єднання взяти шефство над нашим драмгуртком. Це, очевидно, буде перше шефство в історії, коли професійні працівники театрального мистецтва на Україні беруть під опіку робітників цієї ж самої галузі театрального мистецтва тільки в далекій Канаді. Ви можете нам дати велику допомогу вказівками, надсиланням підручників, зрештою вже сам товариський зв'язок із Вами, заньковчанами, дасть нам велику заохоту до подальшої праці.

Віримо, що Ви нашої просьби не відкинете і що від сьогоднішнього дня між нами буде сталий зв'язок на користь українського мистецтва на Україні та Канаді»

Секретар товариства М. Шаткульський [27].

А ось яку відповідь надіслали заньківчани до Канади.

Дорогі товариші!

За весь час нашої довгої роботи не мали ми більшої нагороди, як ваше прохання до Держтеатру взяти шефство над драмгуртком Центрального Робітничого Дому.

Ваш лист порадував і схвилював заньківчан.

Ми горді тим, що на нашу долю припало щастя через океани, через країни стиснути братню руку — установити певний постійний культурний зв'язок з вами.

Ми беремо шефство над вашим драмгуртком і прикладемо всі свої зусилля й знання, для того щоби мистецтво українців в Канаді цвіло й розвивалося так пишно як і на Україні.

Директор театру М. Лебідь [26].

Однак директор театру М. Лебідь лише через рік опублікував на сторінках катеринославського журналу «Зоря» ці два коротенькі, але промовисті листи у рубриці під загальною назвою «Шефство через океани» [21, 27]. Публікація цих листів яскраво засвідчує, що створення бодай мінімальних сприятливих умов для роботи театрального колективу, зокрема такого як заньківчани, дало можливість впливати засобами мистецтва на настрої та уми не лише мешканців Катеринославщини чи України в цілому, а й українців за її межами.

На нашу думку, слід зазначити, що листуванням справа не вичерпувалася. Як довідуємося із інформаційної замітки у рубриці «хроніка», директор театру імені Марії Заньковецької М. Лебідь та І. Ткачук на запрошення М. Ірчана та М. Шаткульського впродовж листопада-грудня 1924 р. відвідали Канаду і згадуваний робітничий український театр у Вінніпезі. Також завдяки цій поїздки М. Лебідь привіз та передав до

Театрального Музею дуже цінну колекцію альбомів із світлинами українських робітничих аматорських колективів у США та Канаді та інші цінні експонати, які ілюстрували цей невідомий на материковій Україні аспект національного мистецького життя на еміграції [1, 207].

Окрім того, контакти заньківчан із українськими робітничими театрами у Канаді мали ефективні результати ще й у творчому аспекті, а саме поповнення власного репертуару п'єсами американської драматургії. Адже керманич колективу, Олександр Корольчук вільно володів англійською: спеціально для свого колективу 1924 р. переклав п'єсу «Герой» Д. Сінга, яка була ним же й втілена на сцені театру імені Марії Заньковецької у Катеринославі 12 лютого 1925 р. А напередодні постановки, у службовій записці, О. Корольчук як перекладач та режисер-постановник закликав Раду театру закріпити авторське право на цей переклад п'єси «Герой» Д. Сінга за заньківчанським колективом [20, арк. 1].

Про те, що театр вирішував проблему пошуку нового драматичного матеріалу, як оригінальних п'єс, так і перекладних творів, свідчить розділ, присвячений історії театру імені Марії Заньковецької в академічному виданні «Український драматичний театр. Нариси історії» (т. 2): «Репертуарні труднощі становили складну проблему і для молодого колективу театру імені М. Заньковецької [16, 151]». Відтак не дивним видається той факт, що Олександр Корольчук вже в «намітці репертуару», яку він складав для колективу станом на сезон 1924/1925 рр., у параграфі під назвою «В плані роботи», зазначені такі постановки: «Гамлет», «Отелло», «Космата малпа», «Лісова пісня», «Хвесько Андибер», «Адвокат Патлен» [48]. Серед низки вказаних постановок, які режисер на найближчий час запланував включити до репертуару, увагу привертає вказана п'єса американського драматурга. Ю. О'Ніла «Космата мавпа». Адже «намітки репертуару» на сезон 1924–1925 рр. О. Корольчук складав 1923 р., попередньо затвердивши цей режисерський портфель того ж таки 1923 р. у «Докладі до Головополітосвіти УРСР», де також у параграфі «план роботи» була зазначена п'єса Ю. О'Ніла «Космата малпа» [11, 2]. Отже припускаємо, що переклад, а також певну загальну інформацію про цей драматичний матеріал О. І. Корольчук отримав упродовж 1923 р. Відтак, на нашу думку, до відомостей, викладених у статті Г. Веселовської, слід внести певні уточнення в джерелознавчому аспекті [4, 54–59]. Адже, як простежуємо із зазна-

чених «режисерських наміток театру імені Марії Заньковецької», драма Ю. О'Ніла «Волохата мавпа», яку автор опублікував у США (1921 р.), була відома заньківчанському колективові під назвою «Космата малпа» вже у 1923 р. [48, 55].

Принагідно зауважимо, що зацікавлення англомовною американською драматургією було для театру імені Марії Заньковецької одним із векторів формування пошукового сегменту у репертуарній афіші колективу під керівництвом Олександра Корольчука. Адже, крім драм «Герой» Д. Сінга та «Космата малпа» Ю. О'Ніла, у «намітках репертуару театру імені Марії Заньковецької на сезон 1923–1924 рр.» [47] О. Корольчук запланував ще одну постановку американського письменника, а саме виставу за твором Джека Лондона «Вовча душа» [47, арк. 1]. При цьому слід зазначити, що постановка твору «Вовча душа» Джека Лондона фігурувала у параграфі під назвою «революційно-агітаційні п'єси» [47]. Однак припускаємо, що через складне організаційно-фінансове становище колективу на цей час із перелічених трьох американських п'єс різних авторів, лише одній (драма «Герой» Д. Сінга) судилося побачити світло рампи на сцені театру імені Марії Заньковецької.

Так чи інакше, на прикладі діяльності заньківчан можемо простежити, що на початку 20-х рр. ХХ ст., коли безпосередні театральні контакти між Україною та Канадою, а також США були ще можливі, відбувався інтенсивний обмін мистецьким досвідом та творчим доробком, який мав систематичний, а не випадковий характер. Окрім того, такі театральні зв'язки мали всі необхідні передумови подальшого розвитку та поглиблення ще у першій половині ХХ ст.

Проте слід також зазначити, що, окрім динамічного творчого процесу, цей період характерний тим, що саме у Катеринославі заньківчани прагнули закріпитися як стаціонарний колектив. Із отриманням наказу на удержавлення організаційні клопоти не завершилися. Як довідуємося із наказу на удержавлення, театр імені Марії Заньковецької отримував статус державного і за ним закріплювали приміщення Великого міського театру імені Луначарського у Катеринославі [39, арк. 24].

Однак це «закріплення» на практиці означало, що колектив повинен взяти це приміщення в довгострокову оренду. Слід зауважити, що дозвіл на отримання такої оренди приміщення, в якому вже де-факто виступали заньківчани, знову ж таки доводилося отримувати в управлінні у справах мистецтва при Наросвіті. А це знову означало безкінечні поїздки до Харкова. Причому О. Корольчука

у цих відрядженнях, напевно, мусив супроводжувати хтось із чиновників Катеринославського відділу місцевої Наросвіти (управління мистецтв на той час було закріплене за Наросвітою — *О. П.*). Вочевидь, митець, прагнучи вирішити ці адміністративні аспекти якомога скоріше, звернувся до місцевих чиновників щодо організації такої поїздки до Харкова. Бо на весну були заплановані широкомасштабні гастролі театру імені Марії Заньковецької по Катеринославщині. Зокрема, інформація про ці гастролі дуже широко анонсувалась у місцевій пресі [23, 28–29]. У межах цих гастролей до заньківчанського колективу на ім'я О. Корольчука надіслали запрошення на кілька вистав і до Мелітополя [34, арк. 2–3]. Одним із авторів згадуваних інформаційних дописів у пресі був тогочасний директор театру М. Лебідь [22].

Проте, незважаючи на цю обставину, до канцелярії театру імені Марії Заньковецької на ім'я Олександра Корольчука надійшла службова записка, в якій місцевий чиновник (за підписом службовця не вдалося встановити його прізвище та ініціали — *О. П.*) таким чином мотивував свою відмову від поїздки: «Сьогодні я одержав від Головополітосвіти телеграму, що мій доклад запланований на 02.02. відкладається. А тому я до Харкова не їду. Вам теж не раджу їхати. Коли Ви хочете обов'язково їхати, то Вам необхідно зайти до Губ. п.о., а тут, ми дамо від себе листа. Вже отримали підтвердження про надання Вам назви державного (посвідчення) [15]. Воно в мене вже є зараз. Прошу повідомити про В./думку. Я думаю, що нам треба обов'язково писати до Головополітосвіти листа, не залежно від того поїдете Ви чи ні» [33, арк. 2].

Проте, незважаючи на застереження чиновника, О. Корольчук вважав за доцільне все-таки особисто поїхати до Харкова, аби вирішити ці важливі для функціонування театру організаційні питання. Відтак для поїздки до Харкова на ім'я Олександра Івановича Корольчука відділення Катеринославської Губполітосвіти видало документ на відрядження [45] та нову посвідку як Голові ради Державного драматичного театру імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької [44]. Хоча службовці з Катеринослава не вирушили разом із О. Корольчуком до Харкова, проте йому був виданий іменний мандат [35] з повноваженням від цього органу місцевої влади, яке, мабуть, засвідчувало повну підтримку клопотань заньківчан.

Окрім того, як зазначив згадуваний чиновник у тексті своєї службової записки до О. Корольчука,

для цього відрядження було складено спеціальний лист органів місцевої влади до Головополітосвіти [25, арк. 2]. Показово, що цей документ датований 29 листопада 1924 р., хоча чиновник інформує керманіча заньківчан про наявність цього документа у службовій записці лише 31 січня 1925 р. [33, арк. 2]. А оскільки службовці цієї структури не вирушили разом з Олександром Корольчуком у відрядження до Харкова, то лист, напевно, був переданий до Головополітосвіти саме через О. Корольчука [33]. Припускаємо, що потреба у поїздки до Харкова для О. І. Корольчука була нагальною також і тому, що на початку 1925 р. до театру надійшло повідомлення про необхідність проведення так званої атестації вже удержавленого театру [38, арк. 2].

Окрім того, це відрядження Олександра Корольчука також, вочевидь, мало посприяти заньківчанам отримати приміщення Великого міського театру імені Луначарського у довгострокову оренду [41], а ще — затвердити якомога вигідніший бюджет новоспеченого державного театру. На нашу думку, підтвердженням цього припущення є інформація в поточній періодиці, з якої довідуємося, що: «Катеринославський держтеатр ім. Заньковецької визнано доцільним прийняти на державну субсидію» [51, 4].

Така позиція особистої відповідальності дала можливість Олександрові Корольчуку в приватному листуванні висловитись, зокрема, так: «Зараз у Харкові всього добиваємося своїми силами» [28, арк. 1], і, як простежуємо із поточної документації колективу цього часу, це справді було так.

Показово, що саме під час цього відрядження О. І. Корольчукові вперше після виїзду з Києва, видали платню для всієї трупи від державних органів влади згідно з відомістю про адміністративний та творчий штат колективу театру імені Марії Заньковецької, про що свідчить відповідна довіреність на ім'я керманіча колективу [10].

Так чи інакше, але з Харкова Олександр Корольчук одразу вирушив до Запоріжжя, де колектив уже перебував на гастролях. Як зазначав у своїх спогадах В. Яременко: «Наш театр 16 січня 1925 року розпочав свої перші гастролі у Запоріжжі» [53, 30]. Однак у ці спогади слід внести певні уточнення. Адже жодних відомостей у запорізькій пресі, навіть коротеньких анонсів про початок гастролей колективу нам не вдалося знайти. Хронологічно перша згадка, а саме анонс про приїзд до міста з виставами театру імені Марії Заньковецької датована 24 лютого 1925 р., про що сповіщала місцева газета «Красное Запорожье».

Зауважмо, що напередодні цих гастролей М. Лебідь виступив із розлогою статтею, в якій інформував найширші кола майбутніх глядачів щодо репертуару, вказав провідних виконавців трупи, попередньо зазначивши ті труднощі, які довелося подолати: «Кожен, хто міг, лаявся, плював, бруднив — часто-густо не розуміючи завдань нашого театру. А театр працював. <...> Головополітосвіта удержавлює театр ім. Заньковецької, залишаючи на Катеринославщині. <...> Театр має добрий акторський склад: Романицький — артист-режисер, досвідчений і талановитий, Яременко, Чичорський, Олесь, Приходько, Федькович і т.д.; прекрасні артистки Мещерська, Любарт, Ярошенко, Половко. О. Корольчук — відомий робітник на театральній ниві керує театром» [23, 28].

Окрім того, директор театру закликав мешканців Катеринославщини усіляко допомагати єдиному українському колективові у цьому краї. М. Лебідь висловив також сподівання, що мешканці не лише Катеринослава, а й периферії схвально оцінять роботу заньківчан: «Театр ім. Заньковецької з весни вирушає у мандрівку по Катеринославщині. Ми певні, що це буде триумфальна подорож. П'єси "97" Куліша та та "Аве Марія" Мамонтова і т.д. розхвилюють, збудять сонні міста Катеринославщини» [23, 29].

Однак ця, широко анонсована, «триумфальна» подорож розпочалася для колективу дуже трагічно. Несподівано, 3 березня 1925 р. у Запоріжжі помирає керівник театру Олександр Іванович Корольчук. Відхід цієї непересічної особистості для колективу справді був величезною втратою, адже його називали «душею театру». У своєму некролозі директор театру, друг і соратник О. Корольчука, таким чином резюмував роль митця для заньківчанського колективу: «Корольчук працював у багатьох нових українських театрах, нарешті став одним із організаторів, а потім керівником театру ім. Заньковецької. Два довгих роки поневірянь, боротьби і надмірної роботи — і театр ім. Заньковецької об'явлено державним. Життя і роботу театру забезпечено» [24, 30]. Справді, передчасна смерть О. Корольчука сумною звісткою розлетілася по багатьох містах України у вигляді повідомлень у пресі [36, 5] та окремих плакатів біля адміністративних приміщень [37], а також листів окремих митців із співчуттям безпосередньо до колективу заньківчан, що враз наче осиротіли [29, арк. 1–2]. Як слушно зауважили згодом дослідники історії театру Марії Заньковецької: «Втрата О. Корольчука була невідшкодовною втратою для заньківчан. Він був прекрасним керівником театру,

відмінним актором широкого творчого діапазону, вдумливим режисером» [18, 80].

Проте з відходом О. Корольчука колектив мусив налагоджувати своє подальше функціонування. Відтак спочатку заньківчан на нетривалий час очолив О. Загаров, а згодом керманичем колективу став Б. Романицький. Однак це вже тема іншої розвідки.

Література

1. [без підпису] інформаційна хроніка / Упор. Петро Рудін // Річник Українського театального музею. — К., 1930. — Т. 1.
2. [без підпису] Хроніка // Червоний шлях. — Харків, 1924. — № 8.
3. Бернацька Р., Бурмистренко С. 50 років українського радянського театру (хроніка) // Театральна культура. Науковий міжвідомчий щорічник / За ред. М. Йосипенка. — К., 1966. — Вип. 1.
4. Веселовська Г. Випадкові американці: драми Юджина О'Ніла на Україні / Ганна Веселовська // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. — Київ, 2007. — Вип. 1.
5. Веселовська Г. Мандрівний період діяльності театру ім. Марії Заньковецької : хронологія творчого виживання / Ганна Веселовська // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. — Львів, 2008. — Вип. 8.
6. Веселовська Г. Український театральний авангард. — К. : Фенікс, 2010. — 368 с.
7. Вишня Остап. В Запоріжжі / Остап Вишня [Павло] [Губенко] // Нове мистецтво. — Харків, 1926. — 30 березня. — № 3. — С. 7.
8. Вишня Остап. Театр імені Заньковецької / Остап Вишня [Павло] [Губенко] // Вишня О. Твори : у 7 т. — К., 1963–1964. — Т. 2. Згодом ця ж замітка, а також дві публікації «Державний театр ім. М. К. Заньковецької» та «З щоденника» були передруковані у книжці: «Заньківчани. Збірник спогадів та матеріалів» / за ред. І. Піскуна (К., 1972); Причому вказані публікації Остапа Вишні були структуровані у коротенький підрозділ: «Остап Вишня про заньківчан». На нашу думку, це також є додатковим свідченням того, настільки важливою була сторінка співпраці цього митця із театральним колективом впродовж всього його історії існування.
9. Внутрішня умова Державного драматичного театру імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької (від 1925 р.). — Музей театального, музичного і кіномистецтва України (далі МТМКУ). — Інв. № 10170. — 6 арк.
10. Довіреність на ім'я Олександра Івановича Корольчука про отримання грошей (заробітна плата) для адміністративного та творчого складу Державного драматичного театру імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької. — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 51321.
11. Доклад Ради Київського театру імені народної артистки імені М. Заньковецької до Головополітосвіти УРСР. — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 9202.

12. Завадка Б. Творчі портрети: наймолодший з Губенків / Богдан Завадка // Ленінська правда. — Суми, 1968. — 12 липня.
13. Заньківчани. Ілюстроване видання ; упоряд. М. Оверчук. — Львів, 1999. — 44 с.
14. Заяви артистів до дирекції Державного драматичного театру імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької. — Київ. — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 10046. — 24 арк.
15. *З нашої точки зору це зайвий раз пояснює чому в історії вітчизняного театрознавства досі побутує думка про те, що удержавлення колективу було 1925 р. Насправді ця подія відбулася наприкінці листопада-грудня 1924 р. (наказ на удержавлення), а документи з Харкова, зокрема: витяги з протоколу засідання колегії Головополітосвіти, посвідка про присвоєння офіційної назви: Державний драматичний театр імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької та ін. надходили поступово, впродовж першого півріччя 1925 р.*
16. Йосипенко М. Державний драматичний театр імені М. Заньковецької // Український драматичний театр. Нариси історії / Відпов. ред. М. Рильський. — Т. 2. (радянський період). — К., 1959 — С. 151.
17. Кашуба-Вольвач О., Яворська О. Українська академія мистецтв у спогадах Михайла Івановича Жука / Олена Кашуба-Вольвач, Олена Яворська // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. Збірник наукових праць з мистецтвознавства, архітектурознавства та культурології. — К., 2015. — Вип. 11.
18. Клевцова Л. Достойні — достойної // Вогні рампи. — К. : Мистецтво, 1977. — С. 80.
19. Кордіані Б. Мельничук-Лучко Л. Львівський Державний орден Трудового Червоного Прапора Український драматичний театр імені М. Заньковецької / Б. Кордіані, Л. Мельничук-Лучко. — К., 1965. — 98 с.
20. Корольчук О. Службова записка до Ради театру ім. М. Заньковецької. — Київ. — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 5134.
21. Лебідь М. Шефство через океани / М.[аксим] Лебідь // Зоря. — Катеринослав, 1925. — № 11. — С. 27.
22. *Лебідь Максим Максимович — народився 24 листопада 1899 р. у с. Келеберда Кобеляцького повіту Полтавської губернії. Відомий як поет, член Всеукраїнської літературної організації «ПЛУГ». У 1917 р. М. Лебідь розпочав діяльність у царині театрального мистецтва: став директором Полтавської філії Українського Національного театру. Згодом, на запрошення О. Корольчука, М. Лебідь став першим директором Державного драматичного театру імені Марії Заньковецької; виконував обов'язки директора театру імені Марії Заньковецької з 1923 до 1927 р. Максим Лебідь також відомий, як театральний публіцист та літератор, перекладач, на сторінках періодики виступав під псевдонімом М. Лебідь, або підписував свій матеріал криптонімом «М. Л.». Був репресований 23 серпня 1934 р. Реабілітований посмертно.*
23. Лебідь М. Театр імені Марії Заньковецької / М. [аксим] Лебідь // Зоря. — Катеринослав, 1925, січень. — № 1.
24. Лебідь М., Корольчук О. І. / М.[аксим] Лебідь // Зоря. — Катеринослав, 1925, березень. — № 3.
25. Лист відділу Губвідділу Наросвіти на Катеринославщині до Головополітосвіти (Катеринослав, 1924 р.). — Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Київ. — Ф. 166. — Оп. 6. — Од. зб. 593.
26. Лист №2 Державного драматичного театру імені Марії Заньковецької в Катеринославі до Центрального виконавчого комітету т-ва Українського робітничо-фермерського дому. (Вінніпег, Канада). — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. №. 52033. — 2 арк.
27. Лист №1 до Державного драматичного театру імені Марії Заньковецької в Катеринославі від Центрального виконавчого комітету т-ва Українського робітничо-фермерського дому. (Вінніпег, Канада). — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 52032. — 2 арк.
28. Лист Корольчука Олександра Івановича до Павла Андрійовича [прізвище особи не встановлено] — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 9302.
29. Лист Миколи, Андрія, Михайла та Юрка Жуків до театру імені Марії Заньковецької (Чернігів, від 7 березня 1925р.). — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 10049.
30. Лист № 1 Михайла Жука до Олександра Корольчука. — МТМКУ. — К. — Відділ рукописів. — Інв. № 1912.
31. Лист № 2 Михайла Жука до Олександра Корольчука. — МТМКУ. — Інв. № 9013.
32. Лист № 3 Михайла Жука до Олександра Корольчука (цей лист помилково датований працівниками МТМК України 1927 роком, хоча, як відомо, О. І. Корольчук (адресат листа) передчасно помер 3 березня 1925 р. на гастролях колективу у Запоріжжі). — МТМКУ. — Інв. № 9013с.
33. Лист службовця Наросвіти на Катеринославщині до О. Корольчука. (Катеринослав, від 31.01.1925 р.) — МТМКУ. — Відділ рукописів — Інв. №10193с.
34. Лист уповноваженого посредбюро Мелітополя до О. Корольчука (Мелітополь, від 07.01.1925 р.). — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 10039с.
35. Мандат на ім'я Корольчука Олександра Івановича виданий Губвідділом Наросвіти на Катеринославщині. — МТМКУ. — Інв. № 9207 — 1 арк.
36. [Мистецька хроніка] Телеграма про смерть Корольчука Олександра Івановича // Вісті ВУЦВК. — Харків, 1925. — 4 березня. — № 51.
37. *На дощі оголошень, біля будинку Роменського міськвиконкому та округи, 5 березня 1925 р. був розміщений великий плакат. Цей плакат сповіщає городян про те, що у Запоріжжі 3 березня ц.р. передчасно помер видатний український театральний діяч Олександр Іванович Корольчук, якого знали і любили у місті над Сулою. Оригінал цього плакату нині зберігається і є одним із експонатів постійно діючої виставки «Театральна Роменщина» у Роменському краєзнавчому музеї (структурний підрозділ Державного історико-культурного заповідника «Посулля» м. Ромни).*
38. Наказ на проведення атестації Державного драматичного театру імені Заслуженої народної Марії Заньковецької у 1925 р. — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. №. 51765.
39. Наказ на удержавлення Державного драматичного театру імені заслуженої Народної артистки Марії Заньковецької. — Центральний державний архів ви-

щих органів влади та управління України. — Київ. — Ф. 166. — Спр. 593.

40. Народницький А. Світло отчого дому. Актові шляхи / Андрій Народницький // Ленінська правда. — Суми, 1969. — 2 березня.

41. *На території Наддніпрянської України впродовж 20-30-х рр. XX століття існувало три театральні будівлі, що носили ім'я Луначарського: а) перше — це театральне приміщення імені Луначарського в Кривому Розі, де з 1928 по 1941 р. працювала як стаціонарна місцева трупа РКТ при спілці Робмис;*

б) друге — це театральне приміщення Літнього театру у Херсоні;

в) третє — це театральне приміщення, яке мало офіційну назву Великий міський театр імені Луначарського у Катеринославі. Саме це театральне приміщення, мало свою емблему: зображення дівчини у вінку. Емблему із таким зображенням можемо простежити на програмках спектаклів театру імені Марії Заньковецької у Катеринославі.

42. Палій О. Діяльність Державного театру УНР у Кам'янці-Подільському (1919–1920 рр.). / Оксана Палій // Науковий вісник Київського національного театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. — К., 2015.

43. Палій О. Репертуар прем'єр Театру імені Марії Заньковецької (1921–1970) з архіву Василя Сергійовича Яременка / Оксана Палій // Вісник Львівського університету. — Серія «Мистецтвознавство». — Вип. 9.

44. Посвідка видана Голові ради Державного драматичного театру імені Заслуженої народної артистки Марії Заньковецької Корольчуку Олександрові Івановичу від Губвідділу Наросвіти на Катеринославиці. — МТМКУ. — Інв. № 20982. — 1 арк.

45. Посвідчення про відрядження до Харкова на ім'я Олександра Івановича Корольчука (Катеринославі, 1925 р.). — МТМКУ. — Інв. № 10054. — 1 арк.

46. Прохання Київської Головополітосвіти до О. Корольчука про стажування Новика і Санарського. — МТМКУ. — Інв. № 51315. — 1 арк.

47. Режисерські намітки Театру імені Марії Заньковецької на сезон 1923/1924 рр. Склав голова Ради театру Олександр Корольчук. — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 1646. — 3 арк.

48. Режисерські намітки Театру імені Марії Заньковецької на сезон 1924/1925 рр. Склав голова Ради театру Олександр Корольчук. — МТМКУ. — Відділ рукописів. — Інв. № 1648. — 3 арк.

49. Стригун Ф. Наші діди / Федір Стригун // Український театр. — Київ, 1993. — № 3.

50. Умова між театром імені Марії Заньковецької та Леонідом Улагай-Красовським (Харків, 4 лютого 1925 р.). — МТМКУ. — Інв. № 10020. — 2 арк.

51. [хроніка мистецтв] Катеринославіський держтеатр ім. Заньковецької // Література, наука, мистецтво. — Київ, 1924, 14 грудня. — № 49.

52. Чужинова І. Комедія перехідного періоду: («Вій» Остапа Вишні і Гната Юри) / Ірина Чужинова // Науковий вісник Київського національного театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. — Київ. — Вип. 12.

53. Яременко В. Десять років праці / Василь Яременко // Театр ім. Марії Заньковецької 1922–1932 ; [за ред. Б. Романицького, М. Фінна, В. Яременка, П. Руліна]. — Х. : ДВОУ «Мистецтво», 1933.

54. Яременко В. Роздуми артиста. Щоденник / Василь Яременко. — Машинопис. — Архів. автора.